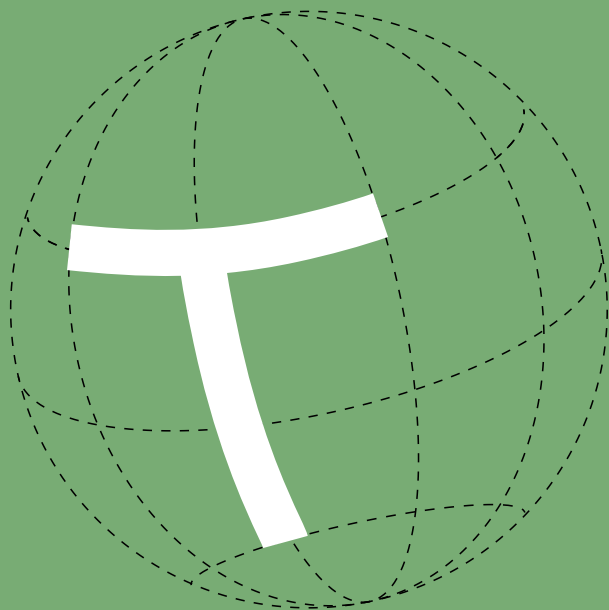

GATAZKA EGOERAN DAUDEN LURRALDEAK **6**

**BOTERE KORPORATIBOA
LURRALDEEN ERASORA**
MEGAPROIEKTUEI AURRE EGITEKO
HERRI-ERRESISTENTZIARAKO GAKOAK

Gonzalo Fernández Ortiz de Zárate

Material hau *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitzeko gakoak* izandako argitalpen digitaletik aterata da, Gernika Sarea bildumakoa.

© Jokin Alberdi, Isabel Casimiro, Teresa Cunha, Alfonso Dubois, Gonzalo Fernández, Yolanda Jubeto, Mertxe Larrañaga, María Oianguren eta Luísa de Pinho Valle, 2019

© Bakearen Aldeko Ikerketarako Elkartea Gernika Gogoratuz, 2019
Artekalea, 1-1.º • 48300 Gernika-Lumo
Tel.: 946 25 35 58
Posta elektronikoa: info@gernikagogoratuz.org
<http://www.gernikagogoratuz.org>

6

BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA MEGAPROIEKTUEI AURRE EGITEKO HERRI- ERRESISTENTZIARAKO GAKOAK

Gonzalo Fernández Ortiz de Zárate

Gonzalo Fernández Ortiz de Zárate Ekonomian lizentziatua da Euskal Herriko Unibertsitatean (UPV/EHU). Gaur egun Euskadiko Bakea eta Duintasuna elkarteko koordinatzailea eta Latinoamerikako Multinazionalen Behatokiko (OMAL) ikertzailea da. Hainbat argitalpenen egilea da, hala nola *Alternativas al poder corporativo*.

20 propuestas para una agenda de transición en disputa con las empresas transnacionales eta Mercado o democracia.

Parte-hartzaile aktiboa da Elkartasuna Eraldatuz nazioarteko elkartasunaren aldeko euskal plataforman eta Parte Hartuz Amerika Latina UPV/EHUko ikerketa-taldean. Hegoa Institutuko koordinatzaile orokorra izan zen. Ikasketa Aurreratuen diploma du Doktorego Programa honetan: Aldaketak Egungo Ekonomia Egoeran eta horren Ondorioak Ipar-Hego Garapenaren Arazoan (UPV/EHU).

Gaur egun, inork ez du zalantzan jartzen enpresa transnazionalak metatu duten boterea; izan ere, botere ekonomikoaz gain, botere kulturala, politikoa eta juridikoa ere badituzte. Horrela, multinazionalak sare baten muin bihurtu dira, eta tokiko, estatuko eta alderdi anitzeko erakunde askorekin batera, *botere korporatibo* bat osatzen dute. Botere hori, hain zuzen ere, indarrean dagoen sistemaren protagonista nagusia da, eta sistema hori defendatu eta bultzatzen du alderdi guztietan. Sistema, berriz, une kritikoak bizitzen ari da, arrazoi hauek medio: datozen hamarkadetan ekonomia-hazkundera izateko espektatibak urriak dira, klima-aldaketaren arazoa dago, eta zenbait material eta energia-iturri fosil estrategikoak agortzen ari dira. Hori dela eta, honako hau da sistemaren erronka handia eta paradoxa nagusia: Nola bultzatu metaketa-ziklo berri bat, eta nola egin hori oinarri fisiko askoz txikiago batekin eta gero eta klima- eta finantza-ahultasun handiagoko testuinguru batean?

Paradoxa horri aurre egiteko, botere korporatiboak bere agenda berritu du, kapitalaren erreprodukzioa historian inoiz izan ez diren baldintza horietara egokitzeko ahalegin etsi-etsian. Hala, enpresa transnazionalak *XXI. mendeko kapitalismoaren proiektua* bultzatzen dute, eskala globaleko erasoaldi merkantilizatzaile bortitz batean islatzen dena. Kapitalak ez baditu metaketarako bide egonkorrak eta gorakorrek aurkitzen, nazioarteko merkataritzarako eta inbertsiorako indarreko traba oro desagerrarazi beharko da, kapitalaren mesederako autoerregulatutako eta ultraerregulatutako merkatu bat blindatuz. Berdin dio erasoaldi horrek –eta hori gero eta agerikoagoa da– desgobernantza, gizarte-hondamena eta kolapso ekologikoa ekartzen baditu eta planetako bizia arrisku larrian jartzen bada.

Biziaren eta kapitalaren arteko lehia horren larriagotze esponenzialaren testuinguru horretan, *lurrealdeak* borroka politikorako eremu estrategikoak dira, gero eta gehiago. Ondasun naturalak, energia, hirigintza, elikadura, zerbitzuak, erosketa publikoa, eta abar (tokiko eremuan oso sustraituta dauden sektoreak) oso merkatu-hobi gutiziatuak

dira XXI. mendeko kapitalismoaren agendan. Enpresa handiek era guztietako *megaproiektuak* garatzen eta planifikatzen dituzte eremu horietan; izan ere, lurraldeen aurkako eraso korporatiboaren funtsezko tresna bihurtu dira megaproiektuak. Hala, tokiko esparrua gure bizi-estrategiak eguneroko bizitzan garatzeko lekua da, alde batetik, eta kapitalaren egungo agenda lehentasunez ezartzeko eremua, bestetik.

Premisa horretatik abiatuta, artikulua honen xedea da zenbait gako politikori lehentasuna ematea, *megaproiektuen* aurkako herri-erresistentziak indartzeko, biziaren defentsan. Gako/erresistentzia horien abiapuntua zenbait *ahalmen kolektibori* lehentasuna ematen dien erreferentzia-marko bat da, ahalmen kolektibo horien bidez erantzuteko, bai gaur egungo testuinguru globalari, bai herriek, komunitateek eta gizarte-mugimenduek enpresa handien aurka egiteko borrokaren ibilbideari. Alde horretatik, honako ahalmen hauek azpimarratzen ditugu: egunerokotasuna eta aldaketa erradikaleko etorkizuna eta narratiba uztartzen dituen *transizio-ikuspegi* bat ezartzeko ahalmena; *begirada inklusiboak* posionatzeko ahalmena, proposamen teoriko-politikoan, eragileen eta eskalen intersekzioetan; eta herri-mugimenduaren *erresilientzia* indartzeko ahalmena, maila guztietan eta epe ertain eta luzera egin beharko den lehian.

Gure erreferentzia-markoan, hiru ahalmen horiek *hegoaldeko epistemologiek* zeharkatzen dituzte, ahots gabeei ahotsa eman nahi baitzaie —ausentzien soziologia—; proposamenen ahalmena eta dinamismoa haien izaera partzial edo larbariotik harago aztertzen baita —emergentzien soziologia—; eta esperientzien trukea sustatu nahi baita, testuinguru eta subjektu anitzen artean, agenda komunak eraikitzeo —jakintzen ekologia—.

Finean, artikulua hasteko gaur egungo testuinguru globalaren ezaguarri batzuk azalduko ditugu. Bigarren atalean gure erreferentzia-markoa azalduko dugu, eta hurrengoan, berriz, erreferentzia-marko horretatik eratorritako gako politikoak adieraziko ditugu. Gure ustez, gako horiek estrategikoak dira, gaur egun megaproiektuen aurkako herri-erresistentziak jorratzeko.

XXI. MENDEKO KAPITALISMOA: TRANSNAZIONALAK, LURRALDEAK, MEGAPROIEKTUAK

Gaur egun enpresa transnationalek inoiz baino botere handiagoa dute. Globalizazio neoliberalak enpresa horien nagusitasun ekonomikoa ahalbidetu du, ekoizpen-, erauzketa-, teknologia-, finantza-, merkataritza- eta

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

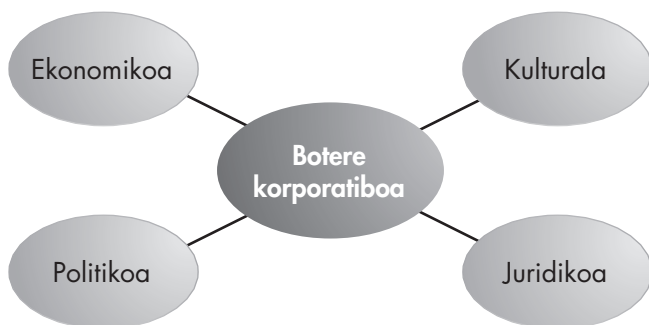
banaketa-kate global nagusien buruan kokatu baititu. Horrela, merkatuaren gainean duten kontrola eztabaida ezina da. Hala, enpresen urteko diru-sarrerak herrialdeen barne-produktu gordinekin alderatzen baditugu —ariketa hori, akademikoki, ez da zorrotz-zorrotza, baina oso pedagogikoa da—, ikusten da munduko 100 erakunde handienetakik, 69 enpresak direla. Estatuak, berriz, 31 baino ez dira (Global Justice Now, 2016).

Nagusitasun ekonomiko hori, gainera, kulturaren ere proiektatzen da, eta multinazionalen balioekin eta ikuspegiekin bat datorren kontakizun *mainstreama* bermatzen da horrela. Enpresek gero eta gehiago baliatzen dituzte informazioa, komunikazioa eta jakintza, eta horrek imajinarioak posizionatzeko lana errazten die. Imajinario horien bidez, hain zuzen ere, honako hauek lortzen dituzte: enpresa handien garrantzi estrategikoa eta haien jardunaren eragin positiboak nabarmentzea —inbertsioa, enplegua sortzea, transferentzia teknologikoa, etab.—; bestalde, enpresen jardueren eragin kaltegarri sistematikoak ezkutatzen dituzte, eta kasu isolatutat aurkezten dituzte, kaltearen ebidentzia ukalezina denean; enpresen interesekin bat datorren gizarte-eredua sustatzen dute —indibidualista, kontsumista, politikoki axolagabea—; eta, azkenik, ustez adeitsuak diren gizarte-erreferente berriak sartzen dituzte —ekintzailletza, lankidetzazko ekonomia, etab.—, gatazkak desaktibatzen eta desberdintasunak eta bidegabekeriak mozorrotzen laguntzeko.

Zirkulua ixteko, enpresen neurrirako blindaje politiko-juridikoa dago. Batetik, mundu-eskalako gobernantza moldatzen da, eta hor, erabaki-hartzeko eremu gisa, lehenetsuna ematen zaie eskualde-esparruei eta alderdi anitzekoei. Esparru horiek, hain zuzen ere, urrunago daude herritarrengandik, eta errazagoa da enpresa handientzat hor eragina izatea. Bestetik, estatuen rola mugatzen da, eta haiek interes orokorra defendatzeko duten autonomiak presio korporatibo handia jasaten du (*lobbyak*, ate birakariak, ustelkeria, etab.). Bestalde, zigorgabetasunaren arkitektura eratzen da multinazionalen mesedetan, *lex mercatoriak* giza eskubideen eta herri-subiranotasunaren gaintik duen nagusitasuna agerian jartzen duena —merkataritza-akordioak, inbertsio-itunak, doikuntza-planak, nazioarteko kontratuak, etab.— (Hernández eta Ramiro, 2015).

Finen, enpresa transnazionalak, haien agenda berean lankidetzan jarduten duten era guztietako erakundeekin sarearekin batera, *botere korporatiboa* eratzen dute. Indarreko sistemaren protagonista da botere hori, eta gure bizitzen eremu guztiak hartzen ditu (ikus 1, irudia).

Baina sistema hori krisian dago, krisi sakon batean. Milioidunen zerrenda gero eta handiagoa da, eta korporazio nagusiek jakinarazten dituzten mozkinak oso handiak dira, baina hala ere, korporazio

1. IRUDIA. **BOTERE KORPORATIBOA**

Iturria: **Lanketa propioa.**

horiek, gaur egun, ez dituzte ultrafinantziarizazio-fasean sortutako kapital-soberakina erreproduzitzeko modu egonkorrak eta egokiak aurkitzen. Alde horretatik, irabaziak eta hazkunde ekonomikoa izateko espektatibak ez dira oso itxaropentsuak, gutxienez datozen lau hamarkadetarako (ELGA, 2014). Bestalde, egoera hori alderantzikatzeko erronkari aurre egiteko testuingurua oso kritikoa da: lehenik eta behin, 2008ko krisialdia leherrarazi zuen ezegonkortasun finantzarioa ez da konpondu. Aldiz, zorraren, kredituen, deribatuen eta finantza-gerokoen burbuilak gero eta handiagoak dira (haiei aurre egiteko inolako araudi-rik gabe, nahiz eta duela hamarkada bat horrelakorik sortu zitekeela antzematzen zen), eta etorkizun laburrean beste *crack* batzuk gertatzeko oinarriak jartzen dituzte. Bigarrenik, sistemaren jardun-oinarri fisikoa txikitu egingo da ezinbestean: energiaren arloan, petrolioaren gorenera iritsi gara, eta hurrengo bosturtekoetan ikatzaren eta gasaren gorenera ere iritsiko gara. Dinamika kapitalistaren barruan, hazkunderaren eta materialen eta energiaren kontsumoren arteko korrelazioa positiboa izan da beti; beraz, baliabide gutxiagorekin beste hedatze-uhin bat lortzea ez dirudi oso probalea. Azkenik, hirugarrenik, aurre egin behar diogu kalteberatasun klimatiko larriko errealitateari —2018an, atmosferara isuritako karbonoaren errekorra izan zen, Parisko itunak sinatu arren—, eta kalteberatasun hori da, Nazio Batuen arabera, munduan gaur egun dauden gatazken %70en baino gehiagoren epizentroa.

Hazkunderako espektatiba sendorik gabe, oinarri fisikoa gero eta txikiagoa dela, eta zaurgarritasun klimatikoko eta finantzarioko testuinguru batean garelara, gaur egungo soberakin ekonomikoa erreproduzi-

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

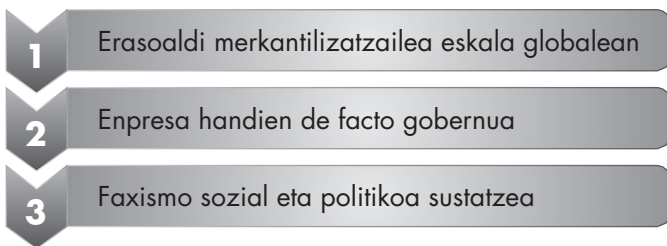
tzeko eremuak aurkitzea da enpresa transnazionalak gidatutako botere korporatiboak aurrean duen bidegurutzea.

■ XXI. mendeko kapitalismoaren proiektua

Alde horretatik, elite globalek agenda hegemoniko berri bat bultzatzen dute, eta hor, apustu merkantil eta korporatiboari eutsita, edo are nabarmenduta ere, helburu hau dute: nazioarteko merkataritzaren fluxu *naturalerako* eta atzerriko inbertsiorako traba guztiak desagerraraztea. Dena aldatzea, ezer ez aldatzeko. Honako hau da helburua: auto-ultraerregulatutako merkatu bat lortzeko amets zahar globalizatzailea parametro berriekin gauzatea eta, horrela, Bigarren Mundu Gerraren ostean bultzatutako kapitalismoaren ereduaren arrastoak desagerraraztea —munduko iparraldean, batez ere aplikatu zen eredu hori—, esku hartzeko eta arautzeko nolabaiteko ahalmena zuten estatu-nazioetan oinarrituta. Hala, *XXI. mendeko kapitalismoaren proiektua* (Fernández, 2018a) prestatu dute, arlo ekonomikoan, politikoan eta kulturalen apustu zehatzak eta osagarriak eginda (ikus 2. irudia).

Ekonomiaren arloan, mundu-eskalako merkantilizazio-erasoaldia martxan jarri da, eta jada ez da ezer geratzen enpresa transnazionalen ekintza-eremuetatik kanpo. Alde batetik, laugarren industria-iraultza bultzatzen da¹ (digitalizazioa, adimen artifiziala, *big data*, gauzen Internet, etab.), eta horren bidez, produktibitatearen, inbertsioaren,

2. IRUDIA. XXI. MENDEKO KAPITALISMOA

Iturria: **Lanketa propioa.**

1. Prozesu hori ez da prozesu teknologiko soil bat, fenomeno politikoa ere bada-eta, indarreko markoaren barruan. Horregatik, *kapitalismo kognitiboa* ere esan dakioke, datuak eta jakintza metaketarako lehengai nagusietako bihurtzen baitira. Testuan izendapen hegemonikoa erabiltzen jarraituko dugu, hobeto identifikatzeko.

enpleguaren eta kontsumoaren hedatze-uhin berri bat sortzea espero da. Proiektu horren bideragarritasuna oso zalantzarikoa da, baina honako hauek baieztatzen dituzte: proiektu horrek matrize ekonomiko globala eraldatuko du, logika teknologiko berrietan oinarrituta; izugarriko megaenpresak sorrarazi ditu, eta enpresa horiek historian inoiz izandako tamaina eta hedadura handiena lortu dute (Google-Alphabet, Amazon, Facebook, Alibaba, etab.); eta merkataritza-muga kapitalistak handitu ditu, bai eguneroko bizitzaren arloan (Uber, Airbnb, Blablacar, etab.), bai zerbitzu berri-berrien garapenaren arloan (segurtasuna, osasun-prebentzioa, mugikortasuna, eta oraindik garatzen dauden beste asko eta asko). Beste batetik, irabazi-iturri klasikoak azken tantara arte zuzentzen dira —langileen *uberizazioa*, alde batetik, merkatu finantzario desarautuaren blindajea, beste batetik—, eta merkataritza-logika globalean sartu nahi dira zuzenean oraindik kanpo geratzen ziren arlo guztiak ia: hezkuntza, osasungintza, ura, energia, lurra, erosketak publikoak, inbertsioa, merkataritza digitala, berrikuntza, etab., itu estrategiko bihurtzen dira.

Politikari dagokionez, erasoaldi ekonomikoarekin batera, oraindik indarrean dauden minimo demokratikoak suntsitu nahi dira, ezinbestean. Globalizazio neoliberalaren garaian, erakunde publikoen boterea mugatu zen —estatuaren boterea, batez ere—, une kritiko berri honetan, berriz, nolabaiteko konstituzio global bat inposatzea sustatzen da enpresa transnazionalen mesedetan —*de facto* gobernu bihurtu dira, merkataritza-iturri berriei esker—, munduan *lex mercatoriarum* nagusitasuna behin betiko ezartzeko. Estatuak, berriz, beren ahalmen legegileak, betearazleak eta judizialak murriztuta izango litzateke, eta haien jarduna eskubideak desarautzera eta ordena publikoa kontrolatzera mugatuko litzateke. Hala, lehentasuna ematen zaio logika sekuritarioari interes orokorraren gainetik.

Eta korolario gisa, kulturalki, proiektu hori faxismo sozialez jantzita dator (Santos, 2014), eta, zoritxarrez, faxismo politikoz ere bai. Mezu unibertsalisten ondoren, bazterkeriazko etorkizuna ageri da apurka-apurka, eta, zeharka, balio hauek sartzen dira: pribatua dena, merkatua, korporatiboa dena. Beldurra eta errelatu erreazionarioak sustatzen dira, eta pobreen arteko gerra bat bultzatzen da, haiek ez antolatzen eta nagusitasun koloniala zein klase- eta genero-nagusitasuna areagotzeko. Horrela, indarkeria gure gizarte globaleko egiturazko elementu bihurtzen da, bai diziplinatze- eta beldurtze-bide gisa, bai pilatze-tresna gisa, lehia basatiko testuinguru batean, bai etekinak lortzeko berezko helburu gisa (gerrak, segurtasuna, etab.).

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

Finan, XXI. mendeko kapitalismoa proiektu erasokorra da, basatia. Kapitalaren erreprodukzioa bermatzeko ahalegin itsuan, era guztietako desberdintasun gero eta handiagoak sortzen ditu, eta gero eta gizarte-sektore gehiago uzten ditu kanpoan; gobernantza korporatiboa inposatzen du, demokrazia inoiz baino beharrezkoagoa den garai honetan, demokrazia behar baita munduak dituen arazo global larriei aurre egiteko (klima-aldaketa, pobrezia, etab.); gainera, azkenik, sistema zoro baten jasanezintasuna areagotzen du. Kapitalismoa eta bizia, beraz, kontzeptu eta errealitate bateraezinak dira, gero eta gehiago. Hori dela eta, bizia defendatzea kapitalismoa eta kapitalismoak martxan duen proiektua desegitea esan nahi du.

■ Lurraldea salgai gisa: megaproiektuak

Lurraldeak eremu estrategiko bihurtu dira kapitalaren eta biziaren arteko lehian. Eskala guztietan —tokian-tokian, estatuetan, eskualdeetan eta mundu osoan— ezinbestean gertatzen den gatazkaren ebidentziari uko egin gabe, lurralde-esparrua garrantzi bereziko lekutzat nabarmentzen da lehia politikorako, bi arazoirengatik. Batetik, lurraldea, leku fisikoa izateaz gain, pertsonen, eragileen eta komunitateen arteko interakziorako, lankidetzarako eta gatazketako subjektu politiko nagusia da. Gure bizitzako funtsezko arloak garatzeko eremua da; eremu horretan, gure premiak asetzea espero dugu, hor jartzen ditugu gure itxaropenak, hor probatzen ditugu gure aldaketa-proposamenak eta -alternatibak. Hala, lurraldea, mundu globalizatu honetan, emantzipazio-aukera orotarako ezinbesteko baldintza bihurtzen da, berez nahikoa ez den arren.

Baina, gainera, esan dugun moduan, XXI. mendeko kapitalismoaren helburu asko tokiko esparruan kokatzen dira. Besteak beste, garrantzi bereziko hiru arlo nabarmenduko ditugu: *hiringintza eta eraikuntza*, bai etxebizitzak, bai merkataritza- eta inbertsio-fluxuak bermatzeko azpiegitura handiak; *nekazaritza eta elikadura*, giza biziaren sostengurako ardatza; eta, bereziki, *ondasun naturalak* —ura, lurra, energia, lur arraroak, etab.—, gaur egungo lehia ekonomiko eta geopolitikoaren giltzarrietako bat (Fernández, 2018b). Sektore horiek, beste batzuekin batera (hala nola zerbitzuak eta erosketak publikoak), lurraldea balio handiko salgai bihurtzen dute, bai eta lehia-eremu bat ere, behar-beharrezko esparruak baititu, bai bizirako —alde horretatik, hipotetikoki, etekin-iturri agortezina da— bai sistema kapitalistaren kapital-metaketarako, oinarri fisikoa eta materiala txikitzen ari den une kritiko honetan.

Desjabetze bidezko metaketa da (Harvey, 2005), eta prozesu horretan, lurraldea logika komunitario, sozial eta/edo publikotik kendu nahi da, kapital transnazionalaren zerbitzura behin betiko jartzeko *megaproiektuen* bidez. Megaproiektuok, hain zuzen ere, eraso-tresna korporatibo nagusi bihurtu dira tokiko esparruan: monolabore agroindustrialak, basamortu berdeak, atari zabaleko meatzaritza, lur-pilaketa, portuak, kanalak, *frackinga*, petrolio eta gasa eskuratzeko lizitazioak, kapitalismo berdea, banaketa- eta logistika-azpiegiturak, etab., dira enpresek lurraldeak beren mesederako merkantilizatzeko egiten dituzten jarduketan adibide nagusiak.

Alde horretatik, XXI. mendeko kapitalismoaren proiektuaren intentsitate osoa hedatzen dute: bere burua gizarte-gehiengoan eta naturaren ongizatearen gainetik jartzen duen kapital transnazionala, demokrazia desegiten ari den eta gizarte-kontrolleko eta indarkeriako formula berriak saiatzeko ari diren marko batean. Aterki horren babespean, megaproiektuek, era askotakoak diren arren, patroï komun batzuk izaten dituzte, eta horiek aztertzea funtsezkoa da erresistentzia-estrategiak proposatu ahal izateko.

Lehenik eta behin, *sekretismoa eta opakotasuna* megaproiektuak ezartzean, bai zehazterakoan nork hartzen duen parte eta nork duen megaproiektuaren gaineko ardura, bai komunitateei eta herritarrei ematen zaien informazioan. Horrela, korporazioek hidra sozietario oso konplexu baten gisako egituraren inguruan antolatzen dira, forma juridiko eta izen desberdin ugari erabiliz: sukurtsalak, azpikontratak, filialak, etab. Hidra horrek ezkutatu eta/edo lausotu egiten du erabakiak benetan hartzen dituen zentro operatibo globalaren jarraipena egiteko aukera (oro har, megaproiektua egiten den herrialdetik kanpo egon ohi da zentro hori) bai eta *megaproiektuaren katean* parte hartzen duten erakundeen jarraipena ere, finantzaketatik hasita amaierako ezarpenera arte. Gardentasunik ezak, beraz, eragotzi egiten du jakitea nor den ekimen bakoitzaren benetako jabea eta nori dagokion horren kudeaketa; horrenbestez, zaila izaten da megaproiektuen ondorioen erantzukizunak egozteak. Bestalde, proiektu horiek herritarrek jakin gabe ere jartzen dira martxan. Izan ere, baliteke herritarrek proiektuaren berri izatea lagapena jada onartuta dagoenean, edo obrak jada hasita daudenean, erakundeek botere korporatiboaren kontzeptu zabalaren barruan duten konplizitatea dela eta (alkatetzak, Estatuko organismoak, probintziak, sailak, etab.).

Bigarrenik, enpresa handiek *estrategia-sorta zabala* baliatzen dute. Estrategia horiek forma ekonomiko, politiko, kultural eta juridikoak

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

dituzte, eta, kasuan kasu, gizarte-legitimazioa lortzeko ahalegina eta legezko zein legez kanpoko errepresioa uztartzen dituzte. Horrela, lehenik eta behin, transnazionaleri buruzko errelatu hegemoniko positiboa baliatzen saiatzen da, eta, horretarako, gizarte-, politika- eta/edo erlijio-lidergoen kooptazioa azpimarratzen da, bai eta era guztietako ekimen asistentzialen sustapena ere —ikastetxeak, azpiegitura txikiak, ikuskizunak, etab.—, gizarte-erantzukizun korporatiboan eta aliantza publiko-pribatueta oinarrituta, batzuetan nazioarteko lankidetzaren eskutik. Behar izanez gero, komunitatearen zatiketaren dinamika martxan jartzen da, aurretik dauden gatazkak areagotuz —esate baterako, kultura- edo erlijio-identitateak—, edo liskar berriak bultzatuz, dibertsitatea desberdintasun bihurtzen saiatzen direnak. Megaproiektuen aurkako gaitzespenak eta erresistentziak irauten badute, errepresioaren logika aplikatzen da, legezko bideak eta protesten kriminalizazioa uztartuta —zigorgabetasun korporatiboaren arkitektura aprobetxatuz—, eta baldintzak egokiak badira, zuzeneko indarkeria erabiltzen da, indarkeria hori egiturazko eta sistemiko bihurtzen den marko batean² (Front Line Defenders erakundearen arabera, 2018an eraildako giza eskubideen aldeko 321 aktibista, %77 militante ekologistak ziren).

Azkenik, hirugarren, estrategia korporatiboan ezaugarria da *epe luzerako proiektzioa* izatea, espero dituzten mozkinen eta egindako inbertsioaren arabera. Hala, enpresa handiek, askotariko formula osagarriak garatzeaz gain, denbora-tarte handi batean erabiltzen dituzte. Era horretan, multinazionalen eta komunitateen arteko botere-asimetria izugarria baliatzen dute, eta herri-erresistentziak higatzearen alde egiten dute, apurka-apurka akituko dela itxaronda. Aldi berean, izan ditzaketen oztopo politiko eta/edo juridikoei —esate baterako, obrak epailearen aginduz geldiaraztea, aurretiko kontsultaren ondoren komunitatearen baimena ez izateagatik; hala eskatzen du Lanaren Nazioarteko Erakundearen (LANE) 169. hitzarmenak lurralde indigenetan egiten diren megaproiektuetarako— epe luzerako ikuspegiak egiten dizkiete aurre, etorkizunean beren presio nekaezinak indar-korrelazioak, borondateak eta testuinguruak aldaraziko dituelakoan.

-
2. Siriako, Irakeko, Kurdistango, Mexikoko egoera, eta Honduraseko *ereduzko hiriena* —horietan gobernantza korporatiboak soilik agintzen du, autoritate edo legezketasun publiko oro desagertuta—, edo Kolonbiako komunitate-liderren erailketa etengabeak (2018an, 120 erailketa Bake Itunak indarrean egon arren), ez dira kasu isolatuak, baizik eta gora egiten ari den eta gero eta hedatuago dagoen fenomeno bat, eta, askotan, zuzenean lotuta dago irentsi-behar korporatibo asezinarekin.

3. IRUDIA. JARDUN-EREDU KORPORATIBOAK

Iturria: Lanketa propioa.

Sekretismoa, opakotasuna, aniztasun estrategikoa, legitimazioa, hertsidura, indarkeria eta epe luzerako ikuspegia izaten dira, horrela, multinazionalen jardun-ereduak, komunitateak desjabetzearen eta kontrol sozialaren logika ezartzeko, megaproiektuen bidez (ikus 3. irudia). Megaproiektuek, merkatu globalerako irabaziak maximizatzearen helburu bakarra izaki, oso ondorio kaltegarriak eragin ohi dituzte: ondorio ekologiko, sozial, laboral, politiko eta ekonomikoak, lekualdatzeak, indarkeria, osasun-arloko ondorioak, etab. Eta, behin eta berriz esaten ari garen moduan, ondorio sistemikoak dira, ez unean-uneakoak edo zirkunstantzialak, eta hala dago dokumentatuta duela hamarkada batzuetatik. Beraz, bateraezinak dirudite lurraldeei buruzko ikuspegi eman-tzipatzaile batekin.

HERRI-ERRESISTENTZIAK MEGAPROIEKTUEN AURKA: ERREFERENTZIA-MARKOA

Kapitalaren eta biziaren arteko gatazkan megaproiektuak erasoaldi korporatiboaren toki-esparruko adierazpen nagusietako bat badira, gure markoko lehenbiziko erreferentziak megaproiektuak araugintza orotatik kanporatzea izan behar du, zalantzarik gabe, behintzat gaur

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

egun duten rol hegemoniko eta sistemikoarekin.³ Hala, biziaren erreproduktzio zabalduaren aldeko apustu nabariak (Jubeto, Larrañaga eta Valle, 2019) berekin dakar megaproiektuak, XXI. mendeko kapitalismoa eta enpresa transnazionalak estu lotzen dituen sekuentzia erdigunetik ateratzea, batetik; eta defendatu eta iraunarazi nahi dugun biziaren ezaugarri besterezinetan proiektatzen diren balioen, egituren, dinami-ken eta ekimenen posizionamenduetan aurrera egitea, bestetik. Gure ikuspegitik fenomeno ekodependentea, interdependentea eta anitza den bizi hori.

Horrela, lurraldearen defentsarako megaproiektuen aurkako erresistentziek eta alternatibek, gure ustez, ezaugarri horiek bere egin behar dituzte beren erreferentzia-markoaren identitate-bereizgarri gisa. Horrela, bizia kaltebera bada eta ekodependentzian garatzen bada, gure planetaren eta ekosistemen muga fisikoak edozein aldaketa-prozesutarako premisa bihurtzen dira, eta ezinbestean proiektatu behar dira klima-aldaketaren aurka eta kapitalismo jasanezina- ren matrize ekonomikoaren eraldaketa erradikalaren alde. Bizia inter- dependentea bada, denon ongiak lehentasuna izan behar du pribatua denaren aurrean. Orduan, benetako demokrazia ezinbesteko baldin- tza bihurtzen da etorkizun kolektibo horren aldeko erabaki-hartzea bermatzeko, herri-subiranotasunaren birdefinizio berrietan oinarrituta tokiko esparrutik esparru globalera. Azkenik, bizia anitza bada, aldaketa-prozesu orok hori aitortu behar du, argi eta garbi adierazi behar du eta protagonismoa eman behar dio; eta aldi berean, bizia egituratzeko erronkari aurre egin beharko dio, unibertsaltasuna eta berezitasunak bermatuta (Pérez Orozco, 2014) berdintasuna eta kla- sean, generoan, arrazan/etnien, sexuan eta abarrean oinarritutako izate-, botere- eta jakintza-asimetria ageri-agerikoak alderantzikatzea- rekin uztartzen dituen logikan.

-
3. Alde horretatik, megaproiekturik gabeko emantzipazio-ikusmuga definitzen dugu, ez behintzat sistema ekonomiko globalean rol hegemonikoa duten megaproiektuak —horrela, kontuan hartzen dugu zenbait ekimen ekonomi- kok tamaina handiagoa izan ditzaketela, eskala-arrazoientatik—. Nolanahi ere, ikusmuga horretara heltzeko trantsizioei buruzko analisiak konplexua- goa izan behar du, eta hor, honako hauen balorazio kritikoa egin beharko dugu: egoera eta posizio geopolitiko eta ekonomiko bakoitza, ekimenaren izaera pribatu edo publikoa eta haren gizarte-funtzioa, eta jasangarritasuna- rekin, demokraziarekin, justiziarekin eta abarrekin dituen loturak. Beraz, planteatzen dugun helmugan, megaproiektuak ez dira tresna hegemonikoak izango. Hara heltzeko trantsizioa, berriz, konplexuagoa izango da, aldagai ugari kontuan hartuta.

Horrela, *jasangarritasuna, guztien ongia, demokrazia, aniztasuna* eta *berdintasuna* megaproiektuen aurkako gure markoaren lehen kategoriak bihurtzen dira. Ikusmuga normatibo horretan aurrera egiteko, lurraldeko erresistentzia-subjektu nagusiek —herriak, komunitateak eta gizarte-mugimenduak— zenbait *ahalmen kolektibo* garatzen dituzte lehentasunez (Dubois, 2019), eta horiek osatzen dute proposatutako erreferentzia-markoaren muina.

Ahalmen horiek gaur egun testuinguru globalean protagonista diren eragile, agenda eta tresna protagonistekiko —botere korporatiboa, XXI. mendeko kapitalismoa, megaproiektuak— lehian sortzen diren beharren azterketatik sortzen dira, baina, zeharka, badute zerikusia *hegoaldeko epistemologietako* funtsezko kontzeptuekin (Cunha eta Casimiro, 2019): herri-gehiengoaren ahots eta protagonismotik sortzen dira, gehiengo horien barruan izaera subalternoa eta minorizatua dutenen ahotsetatik (emakumeak, indigenak, nekazariak, etab.), haien borrokan eta errebeldien sistematizazioa oinarri hartuta⁴ (*ausentzien soziologia*); haiek bultzatutako jakintzak, ekimenak eta prozesuak balioesten dituzte, etorkizuneko joerak —oraindik ez dena— identifikatzeko aukera ematen duen ikuspegi dinamiko batetik; horrela, itxaropen-probabilitateetarako baldintzak aztertzen dituzte (Santos, 2014), bai eta baldintza horiek gauzatzea sustatzen duten ekintza-printzipioak ere (*emergentzien soziologia*); eta, azken buruan, zenbait testuinguru, ikuspegi, agenda eta subjektuen arteko elkarriketa sustatzen dute, eta horiek guztiak era guztietako ikaskuntzen metaketa kolektibo bihurtzen dituzte, herri-ikaskuntzak batez ere (*jakintzen ekologia*).

Oinarri horiek abiapuntu hartuta, jarraian, gure erreferentzia-markoaren muina planteatuko dugu.

■ Biziazen eta lurraldearen defentsan: trantsizioa, inklusibitatea, erresilientzia

Megaproiektuen aurkako herri-erresistentzietarako gure markoa hiru ahalmen kolektiboen hautapenarekin osatzen da. Noski, beste asko ere garrantzitsuak dira. Nolanahi ere, gaur egun lurraldeetan erasoaldi korporatiboaren aurkako lehia planteatzeko estrategikoak iruditzen zaizkigunak nabarmendu nahi ditugu: trantsizio-ikuspegiak garatzeko ahalmena; ikuspegi inklusiboak bultzatzeko ahalmena, eta herri-mugimenduaren erresilientzia sendotzeko ahalmena.

4. Botere korporatiboaren aurkako borrokarako agenda, Europan eta Latinoamerikan izandako 30 esperientzia zehatzetan oinarrituta, aurkitu daiteke hemen: Fernández (2016a).

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

Gaur egun, edozein aldaketa-estrategiarako, ezinbestekoa da *trantsizio-ikuspegi* bat onartzea, gaur egun indarrean dauden gizarte-antolaketakako formen kontra egin eta beste forma batzuk lortzen saiatzeko. Bizia ezagutu dugun moduan arriskuan jartzen duen une kritiko hau gainditu nahi badugu, posible denaren marko estetik harago joan behar dugu, indarreko *statu quotik* harago, merkatu kapitalistak eta enpresa handiak erdigunetik apurka-apurka kenduko dituzten alternatibak aurrez irudikatuz eta ezarriz. Trantsizio-ikuspegi bat onartzearen erronka nagusia, beraz, herri-gehiengoen berehalako premia urgenteei erantzutea da, eta, aldi berean, eguneroko bizitzan, jardunbide, errelatu eta zentzu alternatiboak posizionatzea, gaur egun hegemonikoa denarekiko ikusmuga normatibo alternatibo baten babespean. Beraz, erretorika hutsean oinarritutako posibilismoetatik ihes egitera bultzatzen gaitu, alde batetik, bai eta herri-errotzerik gabeko abangoardismoetatik ere, beste aldetik.

Lehentasun hori gure erreferentzia-markoan onartzearen inplikazioak ugariak dira. Lehenik eta behin, honako hauek abiapuntutzat hartzeko premia planteatzen du: *egunerokotasuna*, megaproiektuek komunitateko bizitzetan dituzten ondorioak, eta komunitateak bultzatzen dituen erantzunak eta alternatibak. Desjabetzearen aurka erantzuten duten erresistentziak soilik dira sirenen kantuen eta enpresa transnazionalen boterearen aurrean irauteko gai. Bigarrenik, trantsizio-erresistentzia hori *errelatuekin* osatu behar da. Errelatu horiek, enpresa-ekimenak izan ditzakeen ondorioak argi eta garbi azaltzeaz gain, bide alternatibo, zehatz eta errealak adierazi behar dituzte, trantsizio energetikorako, ekonomikorako, politikorako, kulturalerako eta abarrerako estrategiak bultzatzeko, gako emantzipatzaileetatik. Jardunbideek eta errelatuak, erresistentziak eta proposamenek, eskutik joan behar dute, ahal den neurrian, eta herriaren eta kolektibitatearen erritmoan, beti. Hirugarren eta azkenik, gaur egungo testuinguru kritikoan, trantsizioei dagokienez, ez dago aurrerapenik *konfrontaziorik* izan gabe. Botere korporatiboaren intentsitateak eta haren proiektuaren —XXI. mendeko kapitalismoa— epe luzerako ikuspegiak ekuazioan ekimen eta proposamen erradikalak, desobeditzaileak eta disruptiboak sartzera behartzen gaituzte, enpresa handiekin zuzeneko —eta baketsua— gatazka izatetik ihes egiten ez dutenak. Baina kontzertazio-eremuak alde batera utzi gabe, horretarako baldintzak daudenean.

Gure erreferentzia-markoan aurrera egingo dugu, trantsizio-ikuspegiari *agenden, eragileen eta eskalen inklusioaren* ahalmen kolektiboa gehi-

tuta. Lehenago azaldu dugu erasoaldi kapitalistaren sorreran logika indibidualistak, atomizatzaileak, baztertzailak eta borondategabeak daudela, eta enpresen jardun-ereduak sekretismoan eta opakutasunean oinarritzen direla. Erasoaldi horri aniztasuna antolatzen duten agenda komun bidez aurre egitea lehentasun estrategikoa da, modu horretan sendotu egiten baitira megaproiektuei aurre egiteko proposamenak eta babes-oinarri soziopolitikoak.

Inklusibitatea aipatu dugu kapitala-bizia gatazkaren markoan. Inklusibitate horrek, nolana ere, kontuan hartzen du posizio antagonikoak dituzten pertsonak, egiturak eta dinamikak daudela, eta horiei aurre egin behar zaiela. Premisa horretatik abiatuta, gure markoak proposatzen du ahalik eta borondate gehien gehitu behar direla, biziaren eta lurraldearen defentsarako agenda komunak lortzeko.⁵

Agenda inklusibo horiek, lehen aipatu bezala, ikuspegi hirukoitz batean ulertzen ditugu. Lehenbiziko ikuspegia *proposamen teoriko-politikoak* dira. Dimentsio bakarreko ikuspegiaren eta ikuspegi sektorialen aurrean, gaur egungo uneak benetako ahalegina egitea eskatzen digu, marko teoriko-politikoak interseksionatzeko ikusmuga normatibo zabal baten babespean —esate baterako, artikulua honetan proposatzen dena—, menderatze-sistema nagusiei aurre egiteko —kapitalismoa, heteropatriarkatua, kolonialtasuna—, eta mendeko sektoreek ahotsa eta protagonismoa izateko. Inklusibitateak, horrela, megaproiektuen aurkako gatazka zenbait ikuspegiaren interseksiotik egitea proposatzen du; hain zuzen ere, antikapitalismoaren, ekofeminismoaren, dekolonialtasunaren, demokraziaren, elikadura-burujabetzaren eta abarren ikuspegiatik. Ez terminoen batuketa huts edo kontzeptu-nahasketa moduan, baizik eta itsaskortasunaren, porositatearen, lotura komun baten eta osagarritasunaren bilaketaren premisaren babespean. Bigarren ikuspegia *lurraldean zenbait eragile* aglutinatzeke ahalmenarekin lotuta dago. Baldintza ego-

5. Kapitala-bizia gatazka ezin da gatazka dikotomikotzat soilik interpretatu, ez da zenbait enpresa handi eta etereoan eta gizarte osoaren arteko gatazka. Aldiz, agenda hegemonikoaren zein biziaren defentsarako alternatiba guztien atzean, pertsonak daude, izen-abizenekin. Kapitalaren aurkako borrokan ere, planteamendu desberdinak daude, eta, horien barruan, neurri batean edo bestean onartzen dira ekodependentzia, interdependentzia, eta bizi-aniztasuna. Alde horretatik, kapitala-bizia gatazkan subjektu politikoak zehaztea ez da batere erraza. Nolanahi ere, agenda hegemonikoaren alde argi eta garbi posizionatzen direnei aurre egiteko, gure erreferentzia-markoaren erronka da ahalik agenda eta eragile gehien bereganatzea, toki-ko esparrutik esparru globalera.

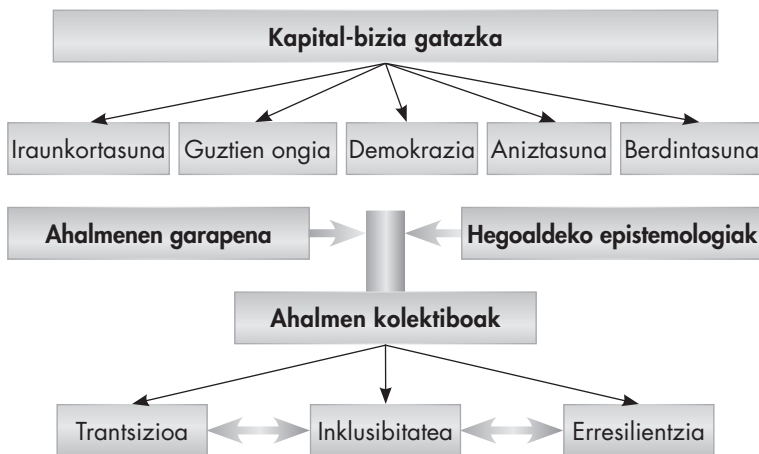
6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

kiak izanez gero, herri-sektoreen antolaketa izateaz gain, erakundee-tako, komunikazioen esparruko eta/edo esparru akademikoko *beste eragile* batzuek bat egingo balute, agenda eta estrategia indartuko lirateke, nork bere identitatearen eta ahalmenen araberrako ekarpenak eginda. Hirugarren eta azken ikuspegia *eskalen inklusioa* da, tokiko esparrutik esparru globalera. Megaproiektuaren kateak logika globala duen heinean —zentro operatiboa, finantzaketa, exekuzioa, etab.—, garrantzitsua da kate horren ardura duten enpresen egoitza-herrialdeetan zenbait eratako eragileak dituzten proposamenak sortzea, mundu-eskalan eragina izateko. Horrela, borroka askoz eraginkorragoa da erantzukizun-katea esplizituki adierazten bada eta puntu askotatik presioa egiten bada.

Gure erreferentzia-markoa megaproiektuari aurre egiten dion *herri-mugimendu osoaren erresilientziari* eustearen eta hura sendotzearen aldeko apustuarekin itxiko dugu. Enpresa handiek beren boterea baliatzen dutela esan dugu, ez soilik intentsitatean eta multidimentsionalitatean, baizik eta denboran ere. Erresilientzia, hau da, erresistentzia egiteko eta testuinguru berrietara egokitzeko gaitasuna, funtsezkoa da askotan epe luzerako proiektzioa duen borroka batean. Are gehiago, borroka hori indar askoz handiagoa duten arerioen aurka bada.

Herri-erresilientziak, lehenik eta behin, megaproiektuen aurkako gizarte-oinarria handitzea eta esplizituki adieraztea dakar berekin. Agenda inklusiboekin bat etorritz, martxan jarriko diren estrategiek oso *demokratikoak* izan beharko dute, eta parte-hartze anitza eta kalitatezkoa prozesu osoaren balioztat hartu beharko dute. Era horretan zuzeneko demokraziako esperientziak garatzeak eta planak, agendak eta proposamenak modu kolektiboan prestatzeak babes-oinarriak eta barne-kohesioa sendotzen eta indartzen dute. Bigarrenik, erresilientzia lotuta dago, halaber, *estrategia dibertsifikatuari*, multidimentsionalari, eusteko ahalmenarekin. Horrela, garrantzitsua da tokiko esparruko ekintzak nazioarteko esparrukoekin uztartzea; barne-ekintzak kanpo-ekintzeekin uztartzea —hedabideetan, erakundeetan—; ekintza disruptiboak —hartzeak, mobilizazioak, etab.— kontzertazio-eremuekin uztartzea; eta elementu politiko eta kulturalak, berriz, elementu teknikoagoekin eta juridikoagoekin uztartzea —azterketak, ikerketak, salaketak—. Azkenik, borroka *epe luzerako ikuspegiz* planteatu behar da, norberaren higitzea saihestuta eta arerioaren mugimenduei aurrea hartzen saiatuta. Alde horretatik, mugimenduaren barne-kohesioari eustea funtsezkoa da, bai eta presio sozial, politiko eta mediatikoari eustea ere.

4. IRUDIA. ERREFERENTZIA-ESPARRUA

Iturria: Lanketa propioa.

Finean, gure erreferentzia-markoaren ikusmugako helburuak iraunkortasuna, denon ongia, demokrazia, aniztasuna eta berdintasuna dira. Halaber, megaproiektuekin lotuta, markoan aurrera egiteko aukera emango diguten ahalmen batzuk posizionatuko ditugu: trantsizioa, inklusibitatea eta erresilientzia, hegoaldeko epistemologiak zeharka ere izanda, balio erantsi gisa (ikus 4. irudia). Hala, honako ikuspegi hauek dituzten herri-erresistentzien alde egiten dugu: egunerokotasunetik abiatutako ikuspegia duten herri-erresistentziak, baina bizia antolatzeko proposamen alternatiboetarantz ausardiaz proiektatzen direnak, ezinbesteko konfrontaziotik ihes egin gabe; tokiko-herrialdeko-eskualdeko-globaleko eskalan agendak eta subjektuak integratu eta interseksionatzen dituztenak; eta epe luzerako ikuspegiko estrategia multidimentsionalak garatzen dituztenak, herriaren parte-hartze aktiboa eta kalitatezkoa izanda, beti.

HERRI-ERRESISTENTZIAK MEGAPROIEKTUEN AURKAGAKO POLITIKOAK

Gure erreferentzia-markoa dela-eta, zenbait gako sortzen dira berez, modu naturalean. Gure ustez, gako horiek estrategikoak dira mega-

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

proiektuen aurkako erresistentzia planteatzerakoan. Kasuistika ugari daude, testuinguruak era askotakoak dira, eta ekimen korporatiboak, berriz, mota askotakoak. Edozein kasutan, gure ustez, biziaren eta lurraldearen aldeko defentsarako lehia politikoa zenbait zutabe komunetan —dogmak batere ez— oinarritu behar da, eta zutabe horiek lagungarriak izan behar dute borrokak aztertzeke, bideratzeko, iraunarazteke eta zabaltzeko. Erreferentzia horiek, funtsean, bizi garen unearen analisi kritikotik eta herri-erresistentziaz betetako historiari sortzen dira, baina, zalantzarik gabe, kasu zehatz bakoitzean moldatu, egokitu eta testuinguruan jarri beharko ditugu.

Horrela, aurreko atalean aipatu ditugun trantsizioaren, inklusibitatearen eta erresilientziaren adieretatik, gure proposamena osatzen duten 10 gako politikoa sortzen dira. Xede pedagogikoetarako, gako horiek bi esparru osagarritan berrantolatuko ditugu: agenda, batetik, eta estrategia, bestetik. *Agenda* deritzogu megaproiektuaren aurkako erresistentziari eusteko errelatuari. Agendak, hala, egoeraren diagnostikoaz gain —testuinguruaren erradiografia egitea, eragileen mapa zehaztea, eraginak eta erantzukizunak markatzea—, bere baitan hartzen du herri-sektoreek ekimen korporatiboari aurre egiteko bide alternatibotzat proposatutako narratiba. *Estrategia*, berriz, gizarte-mugimenduak bere agendan aurrera egiteko bultzatzen dituen mugarren, prozesuen eta ekintzen sekuentzia politikoa da. Hau da, erresistentziaren garapena praxian eta denboran.

Agenda (*zer*) eta estrategia (*nola* eta *nork*) bereizten ditugu bi kategoria horien garrantzia ikusarazteko errelatua eta praktika, ikusmuga eta oraina, proposamena eta subjektua uztartzen dituen logika komun baten barruan. Horrela, ezin ditugu bakarka aztertu, baina ezin dugu bata bestea gabe subsumitu ere. Hala, ez dago zutabe teoriko-politiko-kultural-komunikatibo batzuetan sostengatzen ez den estrategiarik. Eta, aldiz, agenda batek aurrera egiteko prozesu, eragile eta ekimen kateatu ugari beharko ditu.

Premisa horretatik abiatuta, lehenetsitako 10 gako politikoa azalduko ditugu. Oin-oharretan, korporazio handien aurkako erresistentziaren esperientzia arrakastatsuen adibideak jaso ditugu.⁶

Agendari dagokionez, gako hauek nabarmenduko ditugu:

6. Adibide labur bat soilik emango dugu gako bakoitzeko. Izan ere, hurrengo ataleko baliabideen eta tresnen kutxan esperientzien eta prozesuen analisi sistemikoagoa egin dugula uste dugu, aukeratu ditugun gakoek berme izateko modukoa.

1. *Egunerokotasunetik abiatzea.*⁷ Komunitatean errotutako agendek, megaproiektua herri-gehiengoan eguneroko bizitzarekin lotzen dutenek, oinarri sendoagoak dituzte. Proposamen politikoa moldatzean, beraz, gauza zehatzak hartu beharko lirateke kontuan, lurraldean eta lurraldean bizi direnen gorputz zaurgarrietan aurreikusitako ondorioak, komunitatea osatzen dutenen bizitzen oinarri material eta kulturalean izan daitezkeen eraginak. Proposamen hori eratzen duen errelatuak, berriz, koherentziari dagokionez, sinplea, ulergarria eta pedagogikoa izan beharko luke, eta bere gain hartu beharko luke tokiko esparrutik harago doazen fenomenoak lurralde-prisma batetik azaltzeko erronka.
2. *Narratiba propio bat posizionatzea, logika positibo batean.*⁸ Bultzatzen den errelatuak, hura egunerokotasunetik abiatzeaz gain, aukera handiagoak izango ditu herri-legitimitatea lortzeko, klabe negatiboan eraikitzeaz gain —megaproiektua desegitea—, klabe positiboan ere eraikitzen bada —proposamen alternatiboa—. Garrantzitsua da aurrera egiteko bide bat izatea, ikusmuga emantzipatzaile eta bideragarri bat, nonahikotasun korporatiboari eta haren logikari (alternatibarik ez dagoela, alegia) aurre egiteko bidea irekitzeko aukera izateko.
3. *Proposamen interseksional bat prestatzea.*⁹ Ikuspegi interseksionaltasunean oinarrituta sortzen diren agendek herri-proposamenaren edukia

-
7. Betchtel enpresak ura pribatizatzeako egindako ahaleginaren aurkako *uraren gerra* (Cochabamba, 2006) izeneko herri-erreboltaren arrakastaren gakoetako bat prozesu horrek eragin zezakeen ondorioen inguruan antolatutako agenda bat sortzeko gaitasuna izan zen. Ondorioen artean ez ziren prezio-igoera neurrigabeak soilik kontuan hartu, ureztatzaileek jasan zitzaizketen ondorioak eta, oro har, eremu komun (putzuak, ibaiak...) erabileraren eta usufruktuaren gaineko ondorioak ere sartu zituzten agenda horretan.
 8. Nantesen aireportu berri bat egiteko proiektua 2018an geldiarazi zuten behin betiko, gizarte-mugimendu ugari hamarkada batez egindako borrokari esker. Mugimendu horiek nekazaritza ekologikoan eta eremu komunitarioetan oinarritutako proposamen komunitario bat egin zuten megaproiekturako desjabetutako 1650 hektaretarako.
 9. Elikadura-burujabetzaren agendak proposamen alternatibo gisa, indar politiko handia hartu zuen Malin 2007an antolatutako Nyeleniko Foro Globaleko adierazpenaren ostean. Hori ahalegin kolektiboa izan zen, Via Campesinaren inguruan antolatutako nekazariez gain, mugimendu feministak (Emakumeen Mundu Martxa) eta ekologistak (Lurraren Lagunak) ere parte hartu baitzuten.

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

aberasten dute eta, aldi berean, proposamen horren babes-oinarria handitzeko aukera ematen dute. Alde horretatik, egoeraren eta megaproiektuak eragin ditzakeen ondorioen diagnostikoa, eta megaproiektuaren alternatibarako errelatua erreferentzia-marko inklusiboetatik abiatu beharko liriateke, aniztasunaren batasuna antolatzea errazteko, subjektu eta sektore anitzen arteko asimetriak esplizituki adierazteari utzi gabe.

4. *Alternatiba erradikal bat defendatzea.*¹⁰ Erasoaldi merkantilizatzailearen agresibitateak posible denaren marko estutik ateratzeko erronka onartzera behartzen gaitu, agenda erradikaletatik abiatuta, merkatuak eta enpresa handiak erdigunetik ateratzeko. Kapitalaren eta biziaren arteko gatazka areagotzen bada, biziaren defentsaren aldeko apustuak irmoa izan behar du, indarrean dauden balio, egitura eta dinamiken antagonikoak diren dinamiketan oinarritutako ikusmuga aurrez irudikatuz.

Estrategiari dagokionez, lehentasuna emango diegu gako hauei:

5. *Žuzeneko demokrazia parte-hartzailea bultzatzea.*¹¹ Demokrazia balio sendotzat duen estrategia da herri-mugimenduan errotutako agenda prestatzeko, babes-oinarriari eusteko eta hura zabaltzeko, eta eragin politiko eta mediatikoa izateko berme bakarra. Horrela, parte-hartze aktiboak, anitzak eta kalitatezkoak, eta informazio eta komunikazio gardenak eta etengabeak izan beharko lukete borroka-prozesuko jardunbiderako gakoak. Halaber, megaproieik-

10. Andaluziako Langileen Sindikatuak (SAT) egindako lur publikoen eta korporatiboen hartzeen oihartzuna (esaterako, Jódar udalerrian egin zena, BBVAren lur-pilatzearen aurka) izugarri areagotzen da ekintza horrekin batera proposamen alternatibo bat egitean (Andaluziako Nekazaritza Ondarea). Proposamen horrek urteko aurrekontu publikoaren %4 lurren erosketa publikoak egiteko erabiltzea sustatzen du, herri-kooperatibei eta ekonomia solidarioko erakundeei usufuktuan emateko. Kooperatiba eta erakunde horiek, berriz, Ondare hori elikatuko lukete Andaluziako Funtz Antilatifundistaren bidez.

11. Sipakapa herrian (Guatemala, 2005) lur gaineko meatzaritzako megaproiektuari (Marlin meategia, Goldcorp enpresakoa) aurre egiteko egindako herri-konsultak megaproiektua geldiaraztea lortu zuen, megaproiektuaren egoera juridiko-legalerako lege-hutsunea sortuta. Proiektuak aurrera jarraitzen du ondoko udalerrietan, eta botere korporatiboa presioa egiten ari da kontsultei buruzko lege bat onesteko, Lanaren Nazioarteko Erakundearen (LANE) 169. hitzarmena indargabetzeko asmoz.

tuari buruzko kontsulten, kabildoen, erreferendumen eta abarren aldeko apustua —lehenespenez, erakundeen babesaz eta babespean, baina horrelakorik ez badago ere bai— komunitatea kohesio-natzeko eta aktibatzeke mugarri estrategiko bihurtzen da eta, aldi berean, erresistentziaren strategiaren ahalmena areagotzen du.

6. *Erresistentzia multisektorialeko prozesu bat garatzea.*¹² Herri- eta komunitate-mugimendua indartu egiten da lehia politikoari bere magnitude osoan heltzen dion borroka integraleko prozesu bat planteatzen denean. Bizia eta biziaren aniztasuna, ekodependentzia eta interdependentzia defendatzeko; gizarte-antolaketaren espektro osoa hartzen duen botere korporatibo bati aurre egiteko; oso jardun-eredu zabalak dituzten enpresa boteretsuen enbatari eusteko, horretarako guztirako, oso erantzun multisektorial irmoa behar da. Hala, errelatu komun baten eraikuntza, informazio argia eta gardena, komunikazioa, gizarte-mobilizazioa, eragina, herrialdeko eta nazioarteko aliantzak, erakundeen presioa, auzibidea eta abar erresistentzia-prozesu antolatuetan ahal den neurrian ezarri beharko lirakeen ildoak dira.
7. *Epe luzerako borroka egiteko baldintzak bermatzea.*¹³ Borroka denboran proiektatzen denean —batez ere, borroka hori oso asimetrikoa bada botereari dagokionez—, helburuen eta ahalmenen arteko orekaren analisi iraunkorra egin beharko litzateke, gatazka modu baketsuan tentsionatzeko estrategia azken helburutzat izanda,

12. Tehuantepec-eko istmoan, enpresa asko —besteak beste, Iberdrola— haize-energiako megaproiektu bat garatzen ari dira zenbait fasetan. Megaproiektuari dagokionez, dokumentatuta dago gehiegikeriak gertatu direla nekazariei lurak erostean, LANEren 169. hitzarmena ez dela betetzen, etab. Istmoan sortutako gizarte-antolaketa estrategia anitza erabiltzen ari da, eta sendotu egin da honako hauek uztartzeari esker: bide juridikoa (engainatutako nekazarien defentsa, aurretiko kontsulta egin behar dela eskatzea), logika autokudeatzaileen aldeko apustua (lurraldearen defentsa, komunitateen autonomia sendotzea) eta nazioarteko eraginak ekimenean parte hartzen duten enpresekiko.

13. Aipatutako esperientzia arrakastatsuetako askok erresistentziari eustea eta erresiliente izatea lortu dute barne-kohesioa izateari eta agendaren foku mediatiko eta politikoa zabaltzeari esker. Hala gertatu da Nanteseko aireportuaren aurkako borrokan, edo COPINHek (Honduraseko Herri- eta Indigena Erakundeen Kontseilu Zibikoa) DESA enpresako Agua Zarca proiektu hidroelektrikoaren aurkako borrokan (Honduras). Azken proiektu horren aurkako presioari eutsi egin diote urtez urte —5 militante erail arren—, eta proiektua geldiaraztea lortu dute.

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

herri-agendaren eremua zabalduz eta haren babes-oinarria handituz. Horren osagarri, herri-estrategiak aurrera egiten du eredu korporatiboei aurrea hartzen dienean; izan ere, eredu korporatiboek epe luzerako ikuspegia, adostasuna bilatzea, protestaren kriminalizazioa eta zuzeneko indarkeria ere uztartzen dituzte. Horrenbestez, honako hauek funtsezko bihurtzen dira: batetik, aurreko atalean azaldutako logika multisektorialean prozesuak aktibatzen ahalmen proaktiboa izatea, eta, bestetik, borrokari denboran eusteko baldintza optimoak ahal den neurrian bermatzea (erresistentzia-kutzak, estaldura juridikoa, barne-kohesiorako esparru demokratikoak, aliantza-sare zabala, etab.).

8. *Kontzertazioa jardunbide disruptibo eta desobeditzaileekin uztartzea.*¹⁴ Posible denaren markoa zabaltzen duten agenda erradikalek lotura estua dute eragin-fokua handiagotzen duten estrategia disruptibo eta desobeditzaileekin. Horrela, mobilizazio handiak, legez kanpoko obrak eta/edo obra ilegitimoak eragozten dituzten etengabeko kontzentrazio baketsu eta iraunkorrak, eremu publiko eta korporatiboak hartzea, kontsulta komunitarioak eta/edo gizarte-kontsultak egitea, etab., oso positiboak izan litezke megaproiektuaren aurkako erresistentziarako ausardiaz egiten badira beste elkarriketa- eta kontzertazio-ekimen batzuekin batera.
9. *Zenbait eragile elkartzeta.*¹⁵ Enpresa boteretsu eta opakuen aurkako borrokaren dimentsioa eta intentsitatea direla eta, herri-mugimendu anitza aglutinatzeaz gain, nahitaezkoa da beste eragile batzuek ere bat egitea, ekarpenak egin ditzaten agenda eta estrategia komunera beren identitatearen arabera. Alde horretatik, honako hauen parte-hartze estrategikoa nabarmendu nahi dugu: mundu akademikoaren eta/edo gizarte-ikerkuntzaren parte-hartzea

14. Aipatutako Agua Zarca proiektuaren inguruko kasu mediatikoan —Berta Cáceres erail zuten borroka horretan—, kontzertazio- eta elkarriketa-ekintzak beste ekintza disruptiboagoekin uztartu zituzten. Esate baterako, etengabeko kontzentrazioa egin zuten obraren ateetan, korporazioak negoziatzeko borondate gutxi zuela egiaztatu zenean. Horrek aukera eman zuen borroka politikoa herrialdeko eta nazioarteko esparruetara hedatzeko.

15. Lehen aipatutako *uraren gerran*, uraren pribatizazioaren aurka zeuden biztanleria-sektore oso desberdinek bat egin zuten gizarte-mobilizazioan eta -agendan. Herritarrez, ureztatzaileez, nekazariez, maisu eta maistrez gain, unibertsitateak ere parte hartu zuen —funtsezkoa eragin-azterketak egiteko—, bai eta tokiko eta herrialdeko hedabideek ere, oihartzun mediatikoa eman baitzioten herri-erreboltari.

—herri-narratiba sendotuz eta enpresen narratibari aurre eginez—; hedabideen parte-hartzea —foku mediatikoa handiagotuz—; kargu publikoen parte-hartzea —erakunde-estrategiari laguntzeko—; eta legegileen parte-hartzea —borrokarako eta defentsa komunitario-rako legezko bideak garatzeko—.

- 10.** *Aliantza- eta eragin-logika tokiko-globaleko esparrurako zabaltzea.*¹⁶ Gizarte-eraginak eta -erantzunak bere ahotsa zabaltzen du eta erresistentzia-esparrua handiagotzen du, erresistentzia megaproiektua ezartzeko lekura mugatzen ez bada eta megaproiektuaren hidra korporatiboa osatzen duten lurraldeetan ere antolatzen bada. Alde horretatik, megaproiektuaren finantzaketatik ezarpenera bitarteko arloetan parte hartzen duten enpresen egoitza-lurraldeetako eragile sozial, politiko eta mediatikoekin aliantzak egitea lagungarria da kontestazioa, agenda eta estrategia indartzeko, eta korporazioen pitzadurak handitzeko.

Zehaztu berri ditugun lehenetsitako gako politikoak 5. irudian laburbiltzen dira.

Azken finean, komunitatean errotutako erresistentzia-agendak prestatzearen alde egiten dugu, elementu herrikoietan oinarritutako agendak, alegia, baina, aldi berean, narratiba alternatibo, inklusibo eta erradikal bat planteatzeko gaitasuna dutenak, megaproiektuak desegiteko aukera emateaz gain, gizartea antolatzeko modu bidezkoagoetaranzko, ekitatiboagoetaranzko eta bizigarriagoetaranzko trantsizioa egiteko aukera emango dutenak ere. Koherentziaz, estrategia politiko multisektorialak, erresilienteak eta guztiz demokrati-koak bultzatzea defendatzen dugu, non eragile anitzekiko aliantzen pisua ardatz estrategiko bihurtzen den, tokiko-globaleko esparruen logikan.

16. VALE Brasilgo enpresa transnazionalak 33 herrialdetan jarduten du eta, haren aurka, enpresak kaltetutakoen nazioarteko aliantza bat eratu zen. Horrek mugimenduaren nazioarteko eraginaren oihartzuna areagotzen du, aniztasunaren logika baliatuta, bat egin baitzuten Kanadako sindikatuen, Brasilgo elkarte sozialen eta ekologisten, eta Mozambikeko komunitateen ahaleginek. COPIHN kontseilu zibikoak lehen aipatu dugun Agua Zarca proiektuaren aurka egindako borroka, berriz, arrakasta izan du eragina proiektua finantzatzen zutenei iritsi denean. Europako kasuan, Garapenerako Herbehereetako Bankuak (FMO) eta Industria Lankidetzarako Finlandiako Funtsak (FINNFUND) finantzaketa eten egin zuten eraiketen eskandaluaren ondorioz.

5. IRUDIA. **GAKO POLITIKOAK**

1. Egunerokotasunetik abiatzea
2. Narratiba propio bat posizionatzea logika positibo batean
3. Proposamen intersektional bat prestatzea
4. Alternatiba erradikal bat defendatzea
5. Zuzeneko demokrazia parte-hartzailea bultzatzea
6. Erresistentzia multisektorialeko prozesu bat garatzea
7. Epe luzerako borroka egiteko baldintzak bermatzea
8. Kontzertazioa jardunbide disruptibo eta desobeditzaileekin uztartzea
9. Zenbait eragile elkartzea
10. Aliantza- eta eragin-logika tokiko-globaleko mailarako zabaltzea

Iturria: Lanketa propioa.

Ikusmuga hori izanik, megaproiektuen aurkako herri-erresistentziarako proposamen honen korolariora *ausardiaren* aldeko apustua da. Honako hauetarako aukera emango duen ausardia, hain zuzen ere: une eta testuinguru bakoitzean gako horiek eta beste batzuk uztartzeko, borroka politikoaren nondik norakoen arabera; borroka asimetriko eta konplexu batean plangintza, aldaketak, atzerakadak eta aurrerapenak egiteko aukera emango duen ausardia, biziaren eta lurraldearen aldeko defentsan amore eman gabe.

BIBLIOGRAFIA

CUNHA, Teresa, eta Isabel CASIMIRO (2019): «Hegoaldeko epistemologiak eta bizi-alternatiba feministak. Gure Mozambikeko Errauskinek hitz egin nahi dute», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitzeko gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratu.

DUBOIS, Alfonso (2019): «Proposamen alternatiboa gaitasunen ikuspegitik abiatuta. Kontzeptuak eta analisi-markoa», in Jokin ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRAÑAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Biziz-alternatibak eraitzitzeko gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratuz.

ELGA (EKONOMIA LANKIDETZA ETA GARAPENERAKO ANTOLAKUNDEA) (2014): *Policy Challenges for the Next 50 Years* (OECD Economic Policy Papers, 9).

FERNÁNDEZ, Gonzalo (2016a): *Alternativas al poder corporativo. 20 propuestas para una agenda de transición en disputa con las empresas transnacionales*, Bartzelona, Icaria. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8131>>.

— (2016b): *Alternativas para dismantelar el poder corporativo. Recomendaciones para gobiernos, movimientos y ciudadanía*, Bilbo, Hegoa (UPV/EHU). Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8246>>.

— (2018a): *Mercado o democracia. Los tratados comerciales en el capitalismo del siglo XXI*, Bartzelona, Icaria.

— (2018b): «De la guerra comercial a la guerra económica global», *El Salto*, 2018/11/23. Eskuragarri hemen: <<https://www.elsaltodiario.com/una-de-las-nuestras/guerra-economica-global>>.

GLOBAL JUSTICE NOW (2016): «Archivo de datos sobre pueblos frente a corporaciones». Eskuragarri hemen: <https://www.globaljustice.org.uk/sites/default/files/files/resources/corporations_vs_governments_final.pdf>.

HARVEY, David (2005): *El nuevo imperialismo, acumulación por desposesión*, Buenos Aires, CLACSO. Eskuragarri hemen: <<http://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/se/20130702120830/harvey.pdf>>.

HERNÁNDEZ, Juan, eta Pedro RAMIRO (2015): *Contra la 'lex mercatoria'. Propuestas y alternativas para dismantelar el poder de las empresas transnacionales*, Bartzelona, Icaria.

JUBETO, Yolanda, Mertxe LARRAÑAGA eta Luísa de Pinho VALLE (2019): «Lurraldeen despatriarkalizaziorako eta deskolonizaziorako eta bizitza sarearen aldeko proposamen feministak», in Jokin

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

ALBERDI, Isabel CASIMIRO, Teresa CUNHA, Alfonso DUBOIS, Gonzalo FERNÁNDEZ, Yolanda JUBETO, Mertxe LARRANAGA, María OIANGUREN eta Luísa de Pinho VALLE: *Gatazka egoeran dauden lurraldeak. Bizi-alternatibak eraikitzeko gakoak*, Gernika-Lumo, Gernika Gogoratzuz.

PÉREZ OROZCO, Amaia (2014): *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*, Madril, Traficantes de Sueños.

SANTOS, Boaventura de Sousa (2014): «Más allá del pensamiento abismal: de las líneas globales a una ecología de saberes», in Boaventura de Sousa SANTOS eta María Paula MENESES: *Epistemologías del Sur (Perspectivas)*, Madril, Akal.

TRESNAK ETA BALIABIDEAK

Jarraian, gure erreferentzia-markoa eta proposamen politikoa indartzen duten tresna eta baliabide batzuk azalduko ditugu. Kapituluaren hariaren arabera aipatuko ditugu. Lehenik eta behin, botere korporatiboarekin eta haren XXI. mendeko kapitalismoaren proiektuarekin lotura dutenak, gero, megaproiektuek lurraldeetan eragiten dituzten ondorioak azpimarratzen dituztenak eta, azkenik, botere korporatiboari aurre egiteko erresistentzia- eta eraikuntza-markoak, -proposamenak eta -esperientziak azaltzen dituztenak.

■ Botere korporatiboaren eta haren XXI. mendeko kapitalismoaren proiektuaren analisiari dagokionez, bi liburu hauek azpimarratu nahi ditugu zehazki:

FERNÁNDEZ, Gonzalo (2018): *Mercado o democracia. Los tratados comerciales en el capitalismo del siglo XXI*, Bartzelona, Icaria.

HERNÁNDEZ, Juan, eta Pedro RAMIRO (2015): *Contra la 'lex mercatoria'. Propuestas y alternativas para dismantelar el poder de las empresas transnacionales*, Bartzelona, Icaria.

Bi liburu horien irakurketa osatzeko, bi bideo aipatu nahi ditugu, enpresa handien inguruan antolatutako botere integrala eta enpresa

horiek gizarte-gehiengoetan duten eragina aztertzeko aukera ematen digutenak. Hona hemen:

OMAL (LATINOAMERIKAKO MULTINAZIONALEN BEHATOKIA) (2017a):

¿Adónde va el *capitalismo español?* (1.ª parte): *Las empresas transnacionales en el capitalismo global*, OMAL eta Intermedia Producciones. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8591>>.

— (2017b): ¿Adónde va el *capitalismo español?* (2.ª parte): *La arquitectura jurídica de la impunidad*, OMAL eta Intermedia Producciones. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8594>>.

■ Korporazioek megaproiektuak lurraldeaz jabetzeko tresna gisa erabiltzeari buruzko azterketei dagokienez, txosten ugari ditugu. Hain zuzen ere, enpresa horien gizarte-, ingurumen- eta kultura-eraginak mapatzeko ekimenak jarri dituzte martxan erakunde hauek: Latinoamerikako Geopolitikaren Behatokia (OLAG), ETC Taldea, GRAIN edo Globalizazioan Zorraren Behatokia (ODG), besteak beste. Horrez gain, herrialdeei, enpresei eta ekonomia-sektoreei buruzko ikerketa espezifikoak egin dituzte honako hauek: Arropa Garbia Kanpaina, Mugarik Gabeko Ingeniaritza, JM Delàs Bake Ikasketen Zentroa, Ekologistak Martxan elkarteak eta Latinoamerikako Multinazionalen Behatokia (OMAL)-Bakea ta Duintasuna Elkarteak. Nolanahi ere, honako hauek nabarmenduko ditugu:

CECEÑA, Ana Esther, eta Raúl ORNELAS (koord.) (2017): *Chevron, paradigma de la catástrofe civilizatoria*, Madril, Siglo XXI.

RAMIRO, Pedro, eta Erika GONZÁLEZ (2016): *Empresas energéticas y vulneración de los derechos humanos*, GUE/NGL (Europako Ezker Batua / Ezker Berde Nordikoa), Europako Parlamentuko Taldea. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8181>>.

UHARTE, Luis Miguel (2012): *Las multinacionales en el siglo XXI: impactos múltiples. El caso de Iberdrola en México y en Brasil*, Madril, 2015 y más.

Ikuspegi bisualago batetik, dokumental hau gomendatzen dugu:

6. BOTERE KORPORATIBOA LURRALDEEN ERASORA

BAKEA TA DUINTASUNA ELKARTEA-OMAL (LATINOAMERIKAKO MULTINAZIONALEN BEHATOKIA) (2010): *Defensora*. Eskuragarri hemen: <<http://www.pazcondignidad.org/blog/defensora-documental/>>.

■ Azkenik, botere korporatiborako alternatibei dagokienez, liburu eta txosten hauek nabarmendu nahi ditugu zehazki:

FERNÁNDEZ, Gonzalo (2016a): *Alternativas al poder corporativo. 20 propuestas para una agenda de transición en disputa con las empresas transnacionales*, Bartzelona, Icaria. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8131>>.

— (2016b): *Alternativas para dismantelar el poder corporativo. Recomendaciones para gobiernos, movimientos y ciudadanía*, Bilbo, Hegoa (UPV/EHU). Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8246>>.

PÉREZ, Zalao (2016): *Transformando los territorios desde la economía solidaria. Herramientas para el impulso de políticas públicas locales*, Bilbo, REAS Euskadi. Eskuragarri hemen: <http://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-5279_es.html>.

PIRIS, Silvia (2015): *Sembrando soberanías para otros modelos de vida en Euskal Herria. Algunas propuestas para la construcción de políticas públicas locales desde la soberanía alimentaria*, EHNE Bizkaia eta Bizilur. Eskuragarri hemen: <https://issuu.com/elikaherriaelikaduraburujabetza/docs/politicas_p_blicas/3>.

RAMIRO, Pedro, eta Gonzalo FERNÁNDEZ (argtz.) (2015): «Propuestas y resistencias al poder de las empresas transnacionales», *LAN Harremanak*, 33. Eskuragarri hemen: <<https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/423384>>.

Eta bideo hau:

OMAL (2017): ¿Adónde va el capitalismo español? Alternativas al poder corporativo. Eskuragarri hemen: <<http://omal.info/spip.php?article8642>>.

